UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Yläkouluikäisten syrjinnän, kiusaamisen ja rasismin kokemukset: Experiences of discrimination, harassment and racism in lower secondary school

Zacheus, Tuomas; Kalalahti, Mira; Varjo, Janne; Saarinen, Minna; Jahnukainen, Markku ...

2017-09-11
Geographical Society of Finland
http://hdl.handle.net/10138/309020
Zacheus, T, Kalalahti, M, Varjo, J, Saarinen, M, Jahnukainen, M, Mäkelä, M-L & Kivirauma, J 2017, 'Yläkouluikäisten syrjinnän, kiusaamisen ja rasismin kokemukset', Terra, Vuosikerta. 129, Nro 1, Sivut 3-15.

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/319715821

Yläkouluikäisten syrjinnän, kiusaamisen ja rasismin kokemukset

Article *in* Terra (Helsinki, Finland) · September 2017

CITATION
1

READS
277

7 authors, including:



Tuomas Zacheus
University of Turku
42 PUBLICATIONS **60** CITATIONS
SEE PROFILE



Mira Kalalahti
University of Helsinki
32 PUBLICATIONS **117** CITATIONS
SEE PROFILE



Janne Varjo
University of Helsinki
36 PUBLICATIONS **285** CITATIONS
SEE PROFILE

Minna Saarinen
University of Helsinki
11 PUBLICATIONS **16** CITATIONS
SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Project School Markets and Segregation - The Social Cost of School Choice View project

Project Transit – Transition and educational trajectories of immigrant youth View project

All content following this page was uploaded by Markku T Jahnukainen on 15 September 2017.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

Yläkouluikäisten syrjinnän, kiusaamisen ja rasismin kokemukset

TUOMAS ZACHEUS[1], MIRA KALALAHTI[2], JANNE VARJO[2], MINNA SAARINEN[2], MARKU JAHNUKAINEN[2], MARJA-LIISA MÄKELÄ[1] & JOEL KIVIRAUMA[1]
Kasvatustieteiden laitos, Turun yliopisto[1] & Kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto[2]

Zacheus, Tuomas, Mira Kalalahti, Janne Varjo, Minna Saarinen, Markku Jahnukainen, Marja-Liisa Mäkelä & Joel Kivirauma (2017). Yläkouluikäisten syrjinnän, kiusaamisen ja rasismin kokemukset (Experiences of discrimination, harassment, and racism in lower secondary school). *Terra* 128: 1, 3–15.

In this article, we examine the experience of harassment, discrimination and racism of students in 9th grade (aged 15–16) in eight Finnish schools in 2015. The research material comprises semi-structured interviews with 112 young people in Turku and the Helsinki region. Although harassment, discrimination, and racism are seldom openly outspoken, our analysis show that youth portray multiple forms of them in the interviews, often associated with downplaying and silencing. Young people make ethnicity-bounded distinctions and categorisations that have their effect on the sense of belongingness. At the worst, these experiences may lead to the underestimation of one's own abilities to study successfully and find a job in the future.

Key words: Comprehensive school, 9th grade, immigration, racism, discrimination

Tuomas Zacheus, Department of Education, Assistentinkatu 5, FI-20014 University of Turku, Finland. E-mail: <*tuzach@utu.fi*>

Maailmassa ei ole ollut koskaan yhtä paljon maahanmuuttajia kuin nykyään. Kansainvälisen muuttoliikkeen viimeaikainen vilkastuminen ei kuitenkaan ole ollut läheskään yhtä nopeaa kuin samaan aikaan tapahtunut maailmanlaajuinen väestönkasvu (van Oudenhoven 2006: 163; Lehtonen 2009: 109). Yhdistyneiden kansakuntien (YK) pakolaisviraston (UNHCR) mukaan myös pakolaisten määrä on nykyisin suurempi kuin koskaan. Kriisit esimerkiksi Syyriassa, Afganistanissa, Irakissa, Etelä-Sudanissa ja Keski-Afrikan tasavallassa ovat lisänneet pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden määrää (UNHCR 2016). Samalla etnisistä jännitteistä on tullut eräs nykyajan polttavimmista ongelmista (Ekholm 2001: 186–187; ks. myös Ryynänen & Notkola 2007: 292; Matikainen ym. 2009: 163).

Maahanmuuttajien määrän kasvu on näkynyt myös Suomessa, vaikka muut Pohjoismaat ovat pitkään vastaanottaneet paljon enemmän pakolaisia ja turvapaikanhakijoita kuin Suomi. Maahanmuuttajien määrän kasvua voi pitää viime vuosien ilmiönä. 2000-luvun alussa Suomen väestöstä vain runsaat kaksi prosenttia oli maahanmuuttajataustaisia (Westin 2006: 375). Vuonna 2015 maahanmuuttajien määrä oli Suomessa noin 220 000 ja niiden, joiden äidinkieli oli jokin muu kuin suomi, ruotsi tai saame, noin 310 000 (vajaa 6 % väestöstä) (Väestörakenne 2015). Moni seikka aseellisten kriisien lisäksi (mm. Afrikan väestönkasvuennuste yhdistettynä ilmastonmuutoksen vaikutuksiin) viittaa siihen, että maahanmuuttajia, pakolaisia ja turvapaikanhakijoita tulee saapumaan Suomeen runsaasti myös tulevaisuudessa.

Suurimmalle osalle maahanmuuttajataustaisista lapsista ja nuorista koulu ja muut kasvatusinstituutiot ovat tärkeitä kulttuurien välisen kohtaamisen paikkoja (Vedder & Horenczyk 2006: 419). Kouluttautumista pidetään myös suomalaisessa maahanmuuttopolitiikassa tärkeänä kotoutumisen väylänä. Koulutus painottuu kuitenkin usein tiedollisten ja kielellisten valmiuksien opettamiseen. Kysymykset nuorten ryhmistä, ystävyydestä ja rasismista ovat jääneet tutkimuksissa vähemmälle huomiolle (Souto 2011: 16).

Tarkastelemme tässä artikkelissa pääkaupunkiseudun ja Turun yhdeksäsluokkalaisten koululaisten käsityksiä ja kokemuksia kiusaamisesta, syrjinnästä ja rasismista koulussa ja sen ulkopuolella vuonna 2015. Tutkimuskohteeksi valittiin nämä kunnat ja kaupunkikoulut, koska maahanmuuttajataustaisten muutto Suomen kasvukeskuksiin on yleistä (Salminen 2012: 7) ja näiden alueiden koulut edustavat kattavasti etnistä moninaisuutta. Tutkimukseen valittiin kahdeksan koulua, joissa on taustaltaan monesta maasta kotoisin olevia oppilaita. Koulut sijaitsevat sekä sosioekonomisesti ylemmillä että alemmilla asuinalueilla. Kaikille koulu-

jen yhdeksäsluokkalaisille tarjottiin mahdollisuus osallistua seurantatutkimukseen (66,8 prosenttia osallistui). Vapaaehtoisille toteutettiin kyselytutkimus, jonka perusteella valittiin haastatteluihin maahanmuuttajataustaisuuden, erityisen tuen tarpeen, sukupuolen ja perheen sosioekonomisen aseman osalta edustava näyte (n = 112). Tässä artikkelissa tutkimusaineistoina ovat nämä oppilaille tehdyt teemahaastattelut.

Maahanmuuttajataustaisella nuorella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa henkilöä, jonka huoltajista vähintään toinen on syntynyt ulkomailla. Toisin sanoin maahanmuuttajataustaiset nuoret voivat olla ensimmäisen polven maahanmuuttajataustaisia (itse syntyneet ulkomailla) tai toisen polven maahanmuuttajataustaisia (vähintään toinen huoltajista syntynyt ulkomailla).

Emme ole olleet kiinnostuneita tilastointia varten luoduista luokituksista, joissa hallinnollisista syistä tehdään etnisten tai kielellisten ryhmien kaltaisia tarkkarajaisia kategorisointeja (ks. esim. Helminen 2016; Saukkonen 2016), vaan olemme halunneet haastatteluaineiston avulla tuoda esiin etnisiin taustoihin liittyviä subjektiivisia kokemuksia. Olemme tietoisia siitä, että toisen polven maahanmuuttajan käsite ei tee oikeutta niille, jotka ovat syntyneet Suomessa (ks. Souto 2011: 45; Heino 2016). Tämän vuoksi emme puhu heistä maahanmuuttajina, vaan maahanmuuttajataustaisina. Muita nuoria kutsutaan valtaväestön nuoriksi. Myös ”valtaväestön” käsite on jossain määrin ongelmallinen siihen sisäänrakennetun valtakäsityksen takia (Suurpää 2005: 48), mutta käytämme sitä selkeyden vuoksi. ”Kantaväestön” käsitteen katsoimme viittaavan Suomen alkuperäiskansaan, saamelaisiin, eikä valtaa pitävään enemmistöön.

Mitä on rasismi?

Ennen rasismin kokemuksiin syventymistä on määriteltävä rasismi. Uunituoreessa ja ensimmäisessä suomeksi kirjoitetussa filosofisessa teoksessa rasismista Jani Sinokki (2017c: 279–280) sanoo rasistisen ajattelun koostuvan seuraavista oletuksista: Ensinnäkin ihmisryhmän, johon rasistinen ajattelu kohdistuu, oletetaan olevan suhteellisen tarkkarajainen ja sisäisesti yhdenmukainen. Toiseksi, asennoituminen tuohon ryhmään on normatiivista (jonkun ominaisuuden perusteella rajatun ihmisryhmän edustajien käsitetään olevan tietynlaisia). Kolmanneksi, ihmisryhmän ajatellaan muodostuvan rodun, etnisyyden tai kulttuuritaustan (tai näihin läheisesti liittyvien ominaisuuksien, kuten uskonnon tai kielen) perusteella. Rasistisessa ajattelussa siis ensisijaistetaan ihmisryhmiin liittyvät tekijät ja ohitetaan ihmisten yksilölliset piirteet.

Rasismin takana on kuvitelma siitä, että maailma on helposti jaettavissa ryhmiin tavalla, joka mahdollistaa noiden ryhmien arvottamisen. Rasisti olettaa lähtökohtaisesti tiettyjen ryhmien olevan niin yhtenäisiä, että niiden jäseniin voidaan suhtautua ryhmän jäsenyyden kautta. Rasismi perustuu olemusajattelulle – esimerkiksi että yhdet eivät sopeudu työelämään Suomessa sellaisuutensa vuoksi, toisille on mahdotonta sopeutua länsimaiseen arvomaailmaan, tietty ryhmä on muita taipuvaisempi uskonnolliseen fanaattisuuteen, joku taas lisääntyy luontonsa vuoksi hallitsemattomasti, ja niin edelleen (Sinokki 2017a: 17; Sinokki 2017b: 38, 46). Filosofi Eerik Lagerspetzin ja hallintotieteilijä Sari Roman-Lagerspetzin (2017: 106) mukaan olemusajattelussa ei ole niinkään tärkeää, mielletäänkö olemus biologiseksi, kulttuuriseksi vai teologiseksi käsitteeksi. Olennaista on, että olemus on yksilön oman tahdon ulkopuolella ja määrää hänen toimintaansa.

Tiede on osoittanut, että ihmisten jako tarkkarajaisiin ryhmiin ei ole mahdollista. Yksilölliset erot ihmisten välillä ovat aina selvästi suuremmat kuin heitä yhdistävät tekijät. Siitä huolimatta rasismin kova ydin muodostuu oletukselle, jonka mukaan ihmiset jakautuvat luonnostaan eriarvoisiin ryhmiin. Tällä perustellaan myös tietyn ihmisryhmän sorron systematisointi. Se on historiallisesti alkanut katupartioinnista ja päättynyt ei-toivottujen karkottamiseen tai tuhoamiseen (Sinokki 2017a: 24–27; Sinokki 2017b: 37).

Jotkut, kuten rasismitutkija Vesa Puuronen (2011), puhuvat arkipäivän rasismista eräänä rasismin muotona. Se ilmenee arkisissa kohtaamisissa, jotka asettavat eri ryhmiin kuuluvat ihmiset epätasa-arvoiseen asemaan tai osoittavat heidän alempiarvoisuutensa. Sen muotoja ovat pahan puhuminen, nimittely, loukkaavat vitsit, tavat, ilmeet ja eleet, syrjintä oppilaitoksissa ja työssä, välttely, eristäminen sekä väkivalta. Arkipäivän rasismin havaitseminen ei ole helppoa (Puuronen 2011: 60–63), sillä se perustuu usein henkilön omaan kokemukseen. Ihmisten kokemukset ja tulkinnat ilmiöistä saattavat kuitenkin olla joissain tapauksissa virheellisiä. Arkipäivän rasismikin siis edellyttää täsmällistä rasismin käsitettä ollakseen käyttökelpoinen (Sinokki 2017c: 273).

Eräs rasismiin liittyvä käsite on rodullistaminen. Sillä tarkoitetaan ajattelumallia, jossa ihmisiä luokitellaan tiettyjen havaittavien ja heitä määritteleviksi oletettujen piirteiden perusteella. Nämä piirteet voivat olla biologisia, sosiaalisia tai etnisiä. Rodullistettujen ihmisten ajatellaan muodostavan selkeitä rodunkaltaisia luokkia (vaikka tällaisia ei ole oikeasti olemassa) joidenkin olennaiseksi

katsottujen ominaisuuksien, kuten esimerkiksi etnisyyden, kulttuurin, vammaisuuden, riippuvuuksien, sairauksien tai kodittomuuden perusteella. Ryhmän yksilöt ja heidän toimintansa käsitetään ensisijaisesti tuon rodullistetun ryhmän jäsenyyden kautta. (Sinokki 2017c: 284–286). Puurosen (2011, ks. myös Souto 2011) mukaan rodullistaminen on luonteeltaan arvottavaa, esimerkiksi siten että johonkin ihmisryhmään liitetään kielteisiä ja liioiteltuja ominaisuuksia. Sinokki (2017c: 286) kuitenkin huomauttaa, että rodullistaminen pitää erottaa arvottamisesta. Rodullistamista ei voi käyttää arvottamisen perusteena, koska rodullistamista voi tapahtua myös ilman arvottamista.

Rakenteellisen rasismin käsitettä on puolestaan käytetty kuvaamaan tilanteita, jonka avulla voidaan tarkastella lainsäädännön sekä instituutioiden toiminnan synnyttämää rasismia. Rakenteellisessa rasismissa normit ja käytännöt asettavat jotkut etniset, rodulliset tai kulttuuriset ryhmät toisia heikompaan asemaan. Sen muotoja ovat muun muassa syrjivä lainsäädäntö, syrjivät institutionaaliset käytännöt oikeuslaitoksessa, oppilaitoksissa, työmarkkinoilla, sosiaali- ja terveydenhuollossa, tiedotusvälineissä sekä liike-elämässä (Puuronen 2011: 59–62). Rakenteelliseen rasismin liittyy sama ongelma kuin rodullistamiseenkin. Ihmisiä voidaan asettaa eriarvoisiin asemiin myös tilanteissa, joissa heitä pyritään auttamaan. Esimerkiksi lasten ja dementoituneiden ihmisten henkisten kykyjen ei katsota riittävän itsenäisten päätösten tekemiseen, mutta silti heitä ei sorreta (Sinokki 2017a: 29).

Syrjintä tarkoittaa ihmisten välistä erottelua ja toimintaa, jonka vaikutuksesta ihmiset joutuvat eri asemaan. Erityisen herkästi syrjiviä ovat sellaiset perusteet, joihin henkilö ei voi itse vaikuttaa valinnoillaan ja toiminnallaan (ks. Häkkinen & Mattila 2011: 13). Kaikki syrjintä ei kuitenkaan ole rasismia. Yksittäisten henkilöiden ja ryhmien asettaminen eriarvoiseen asemaan voi olla eräissä tapauksissa moraalisesti oikeutettua (esimerkiksi vammaisille tarjottavat palvelut). Tiettyihin asioihin perustuvaa syrjintää ei kuitenkaan voi suvaita missään olosuhteissa. Näihin lukeutuvat erityisesti ihonväri, sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuneisuus (Launis 2017: 257).

Lääketieteellisen etiikan professori Veikko Launiksen (2017: 261–265) mukaan syrjintä on jaettavissa kolmeen ulottuvuuteen. Ensimmäinen on suora ja epäsuora syrjintä. Syrjintä on suoraa, kun sen perusteella oleva ominaisuus (esimerkiksi etninen alkuperä tai ihonväri) otetaan tarkoituksellisesti ja avoimesti huomioon. Epäsuorassa syrjinnässä (esimerkiksi kun syrjintää sivusta katsonut henkilö ei puutu näkemäänsä syrjintään) näin ei menetellä. Toinen syrjinnän ulottuvuus on henkilöön ja toimintaan kohdistuva syrjintä. On moraalisesti tuomittavampaa kohdistaa syrjintä henkilön ominaisuuteen (esimerkiksi ihonvärin, etninen taustan tai uskonnon mukaan) kuin toimintaan tai käytökseen, jota hän pystyy säätelemään ja josta hän on moraalisesti vastuussa. Kolmas syrjinnän ulottuvuus on tilastollinen ja yksilöity syrjintä. Esimerkkinä tilastollisesta syrjinnästä on ruumiintarkastus lentokentällä vain tiettyyn etniseen ryhmään kuuluville matkustajille. Yksilöityä syrjintää on puolestaan esimerkiksi huumekoiran tunnistukseen perustuva ruumiintarkastus. Tilastollinen syrjintä on moraalisesti tuomittavampaa kuin yksilöllinen. Jossain tapauksessa tilastollinen syrjintä voi kuitenkin olla perusteltua. Esimerkiksi ajokortin voi ottaa pois päihtyneiltä kuljettajilta, koska riskiryhmään kuuluminen on ainakin jossain määrin heidän oma valintansa.

Nuorisotutkija Anne-Mari Souton (2011: 23–26) mukaan rasismissa ei ole aina kyse tietoisesta tai julkilausutusta ulkomaalaisvihasta. Ihmisryhmien välisten erojen havainnoinnissa on pitkälti kyse sosialisaation myötä omaksutusta, usein itsestään selvinä pidetyistä tavoista. Sosiaaliantropologi Anna Rastas (2005: 80, 89) on havainnut, että suuri osa suomalaisista on kasvanut kulttuurissa, jossa rasismin taustalla on opittu taipumus luokitella ihmisiä heidän ihonvärinsä, kulttuurinsa tai syntyperänsä mukaan. Esimerkiksi suomalaisissa tietosana- ja koulukirjoissa on ollut viime vuosikymmeniin asti hyvinkin rasistisia piirteitä (ks. esim. Mikander 2016; Kiiskinen 2017). Lisäksi tiedotusvälineissä, televisiokanavilla ja elokuvissa tuodaan voimakkaasti esiin länsimaista maailmankuvaa ja elämäntapaa suhteessa muihin (Ladson-Billings 2004: 62). Nämä opitut luokittelut saattavat ohjata ihmisten ja heidän jälkikasvunsa toimintaa ikään kuin huomaamatta.

Monet nuoret törmäävät syrjintään ja rasismiin koulussa. Kanadalaistutkijoiden Dawn Zingan ja Megan Gordonin (2016: 1092) mukaan koulun ”tehtävä” (kansan enemmistön arvojen ja historian opettaminen) on otollista maaperää rasismille. Kasvatustieteilijä Zeus Leonardon ja hänen kollegansa W. Norton Grubbin (2014: 3–7, 27–28) tutkimustulokset Yhdysvalloista viittaavat siihen, että koulussa välitettävä tieto edustaa eurooppalaista elämäntapaa ja jopa ei-länsimaisten yhteiskuntien mitätöimistä. Vaikka monikulttuurisuus on edistänyt monien ongelmallisten historiallisten näkemysten haastamista, taipumus esittää länsimaita ”tiedon Mekkana” ei ole kadonnut mihinkään. Valtaväestön oppilaiden tai opettajien on vaikea havaita tällaista opetussuunnitelmiin piiloutuvaa rakenteellista rasismia, mutta se saattaa vaikuttaa ei-länsimaiset juuret omaavien opiskelun mielekkyyteen.

Länsimaisen näkökulman ylikorostus ei ole tavatonta Suomenkaan koululaitoksessa (ks. esim. Mikander 2016). Monikulttuurisissa kouluympäristöissä myös kansainvälisyys mielletään usein eurooppalaiseksi tai länsimaiseksi. Helsinkiläiskouluja koskevan tutkimuksen mukaan kouluissa vallitsee kuitenkin myös erilaista koulunkäynnin tavoitteisiin vaikuttavaa kansainvälisyyttä tai monikulttuurisuutta: siinä missä kansainvälisten eliittikoulujen (international elite schools) tavoite asetetaan globaalille tasolle, globaalin köyhälistön (schools of the global poor) koulut puolestaan tavoittelevat oppilaiden kasvamista paikallisen yhteisön jäseneksi (Riitaoja ym. 2015). Professori Arja Virran (2008: 57) mielestä maahanmuuttajataustaisten kanssa tekemisissä olevalla opettajalla olisi oltava kyky ymmärtää erilaisia kulttuurisia ulottuvuuksia ja nähdä historia laajemmin kuin omaan kansaan keskittyvänä tarinana. Kysymys on omien arvojen ja historiakäsityksen pohdiskelusta.

Aineisto ja menetelmät

Tässä artikkelissa tarkastelemme kahta kysymystä: (1) Millaisia kokemuksia maahanmuuttaja- ja suomalaistaustaisilla nuorilla on kiusaamisesta, syrjinnästä ja rasismista? (2) Miten nuoret tuottavat ja uusintavat etniseen taustaan liittyviä erontekoja? Haastattelimme tutkimuksessamme 112 nuorta. Haastateltaviksi valittiin tasaisesti valtaväestöön kuuluvia ja maahanmuuttajataustaisia nuoria, tyttöjä ja poikia, ammatilliseen oppilaitokseen ja lukioon hakevia sekä sellaisia, jotka eivät ennen yhteishakua tienneet, mihin he aikovat hakea. Haastattelimme myös muita kuin maahanmuuttajataustaisia, koska rasismia tutkittaessa on tärkeää ottaa huomioon sekä valtaväestön että vähemmistön näkökulmat (Zinga & Gordon 2016: 1088).

Kaikkiaan haastateltavista 54 oli suomalaistaustaista valtaväestöä (itse ja molemmat vanhemmat syntyneet Suomessa) ja 58 maahanmuuttajataustaisia (itse tai vähintään toinen vanhemmista syntynyt ulkomailla). Tyttöjä aineistossa oli 66 ja poikia 46. Maahanmuuttajataustaisista nuorista 32 henkilöä kuului toiseen sukupolveen, eli he olivat syntyneet Suomessa, mutta vähintään toinen heidän vanhemmistaan oli syntynyt ulkomailla. Afrikkalaiset juuret omaavia toisen polven maahanmuuttajataustaisia nuoria aineistossa oli 12, itäeurooppalaistaustaisia (sisältää entisen Neuvostoliiton sekä Jugoslavian alueen maat) kymmenen, aasialaistaustaisia (sisältää myös Lähi-idän) yhdeksän henkilöä ja oseanialaistaustaisia yksi nuori.

Ulkomailla syntyneitä ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajataustaisia nuoria oli aineistossa 26. Ulkomailla syntyneiden syntymäalueet jakautuivat seuraavasti: Itä-Euroopasta yhdeksän, Länsi-Euroopasta kaksi, Aasiasta seitsemän ja Afrikasta neljä nuorta sekä Etelä-Amerikasta yksi nuori. Kolmen nuoren syntymämaasta ei ollut tietoa. Kaikki haastattelijat olivat valtaväestön edustajia. Suurin osa haastatteluista tehtiin suomen kielellä, sillä lähes kaikki haastateltavista osasivat puhua suomea hyvin, mutta muutamassa haastattelussa oppilaat valitsivat haastattelukieleksi englannin. Kaikki englanniksi haastatellut osasivat puhua hyvin englantia. Haastatteluiden kieliongelmat pyrittiin ehkäisemään ennalta siten, että haastateltaviksi valittiin vain joko suomea tai englantia hyvin osaavat. Tämä karsi ainakin yhden vasta maahan muuttaneen nuoren pois haastatteluista. Vasta maahan tulleet ohjataan aluksi kotouttamispalveluiden piiriin ja monet heistä aloittavat opintonsa ensin perusasteelle valmistavassa koulutuksessa ennen tuloaan perusopetukseen.

Puolistrukturoitujen teemahaastatteluiden teemat olivat: (1) koulukokemukset ja -asenteet; (2) koulutusodotukset ja valmistautuminen yhteishakuun; (3) tulevaisuuden tavoitteet; (4) perhe-ja kaverisuhteet; (5) vapaa-aika; (6) näkemykset monikulttuurisuudesta; ja (7) kokemukset kiusaamisesta, syrjinnästä ja rasismista. Tutkijat kysyivät joitain avauskysymyksiä teemoihin liittyen, mutta muuten oppilaat saivat puhua vapaasti ilman tiukkaa rakennetta. Arkaluonteisissa aiheissa, kuten kiusaamisen, syrjinnän ja rasismin kokemuksissa noudatettiin erityistä herkkyyttä varomalla traumatisoimasta oppilaita (ks. Uptin, Wright & Harwood 2016: 599). Osa oppilaista ei halunnut puhua lainkaan kiusaamisen, syrjinnän ja rasismin kokemuksistaan, kun taas jotkut toiset kertoivat näistä asioista hyvin avoimesti. Haastattelut kestivät 30 minuutista yhteen tuntiin. Kaikki haastattelut olivat vapaaehtoisia ja oppilaille painotettiin mahdollisuutta keskeyttää haastattelu missä vaiheessa tahansa. Suurin osa haastatteluista oli yksilöhaastatteluita, mutta 20 haastattelua oli ryhmähaastatteluita, joissa oli mukana kahdesta neljään oppilasta.

Kokemukset kiusaamisesta, syrjinnästä ja rasismista

Ihonvärin vuoksi pilkkaamista esiintyy myös Suomessa

Vuonna 2010 kerätyn, 19 Euroopan maata kattaneen vertailuaineiston perusteella kaikkein kielteisimpiä asenteita kaikkia maahanmuuttajia kohtaan esiintyi Kyproksella, Tšekin tasavallassa, Britanniassa ja Unkarissa. Jonkin verran kielteisiä asenteita

oli Belgiassa, Ranskassa, Irlannissa, Slovakiassa ja Portugalissa. Jonkin verran myönteisiä asenteet olivat Hollannissa, Norjassa, Sveitsissä ja Tanskassa. Kaikkein myönteisimmät ne olivat Suomessa, Puolassa ja erityisesti Ruotsissa. Rodulliset ennakkoluulot olivat suurimmat Irlannissa, Tšekin tasavallassa, Britanniassa sekä Unkarissa ja pienimmät ne olivat Pohjoismaissa (Gorodzeisky & Semyonov 2016: 336). Myös Timothy Hattonin (2016) pitkittäisanalyysissä samasta aineistosta (vuodet 2002–2012) Pohjoismaat erottuivat muita Euroopan maita myönteisemmän maahanmuuttaja-asenteensa suhteen.

Muukalaisvihamielisyys on kuitenkin noussut Euroopassa. Hattonin (2016) mukaan maahanmuuttovastaisten, kansallismielisten ja muukalaiskammoa esiin tuovien populististen äärioikeistopuolueiden suosio on noussut selvästi vuodesta 2004 vuoteen 2014 useissa Euroopan maissa. Osassa maista (Saksassa, Irlannissa, Portugalissa ja Espanjassa) nämä puolueet ovat säilyneet pieninä, kun taas joissain toisissa (Tanskassa, Suomessa, Unkarissa, Kreikassa, Ranskassa, Ruotsissa ja Hollannissa) niiden suosio on noussut suuresti. Äärioikeistopuolueiden nousussa on yhtymäkohtia 1920–1930-lukujen Eurooppaan (Hatton 2016: 230–231).

Suomea käsitteleviä tutkimuksia tarkastelemalla käy selväksi, että maassa esiintyy muukalaisvihamielisyyttä ja rasistisia rikoksia. Työterveyssäätiön sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) tutkijaryhmän (Väänänen ym. 2009: 1, 63, 76) mukaan joka kolmas Suomessa asuvista maahanmuuttajista on kokenut väkivaltaa. Heistä viidennes katsoo joutuneensa väkivallan kohteeksi maahanmuuttajataustansa vuoksi. Somalialaiset, turkkilaiset ja iranilaiset ovat joutuneet muita maahanmuuttajia yleisemmin väkivallan tai rasistisen rikoksen uhreiksi. Tyypillinen rasistinen rikos on tuntemattomaan tummaihoiseen nuoreen mieheen kohdistuva pahoinpitely. Maahanmuuton kiihdyttyä viimeisen parin vuoden aikana myös vastaanottokeskuksiin tehdyt tuhopoltot, eräiden näkemysten mukaan murhapoltot, ovat yleistyneet Suomessa.

Poliisin tietoon tulleiden rasististen rikosten määrä kasvoi vuodesta 1997 vuoteen 2009 joka vuosi lukuun ottamatta vuosia 2002 ja 2007. Vain pieni osa, arviolta kolmannes, rasistisesta rikollisuudesta kuitenkaan tulee poliisin tietoon. Etenkin pienemmät rikokset, kuten nimittely (kunnianloukkaus tai törkeä kunnianloukkaus), kansanryhmän pilkkaaminen julkisesti sekä yllyttäminen rikokseen (kiihottaminen kansanryhmää vastaan) jäävät usein ilmoittamatta. Ilmoituskynnys on korkea, koska vähemmistöihin kuuluvat eivät luota viranomaisiin. Poliisiviranomaiset eivät näet aina suhtaudu vähemmistöjen edustajien rikosilmoituksin tarpeeksi vakavasti (Puuronen 2011: 169–171; ks. myös Egharevba 2011: 103, 108–118).

Maahanmuuttajat voivat kohdata vihanpitoa jo siksi, jos he eroavat ulkoisesti muusta väestöstä (Westermeyer 1989: 50). Tällä vihanpidolla on historialliset juurensa erityisesti maissa, joissa on asunut pitkään erivärisiä ihmisiä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa rodun käsite (race) on ollut ja on edelleen yleisessä käytössä (myös etnisten vähemmistöjen puolesta kamppailevilla), vaikka ihmisrotuja ei ole olemassa (Sleeter & Delgado Bernal 2004; Sinokki 2017: 274). Suomessa erityisesti somalialaisilla, turkkilaisilla, afganistanilaisilla, irakilaisilla ja iranilaisilla on muihin kansallisuuksiin verrattuna moninkertainen riski joutua rasistisen rikoksen uhriksi (Puuronen 2011: 173). Vaikka haastattelemamme nuoret kielsivät kohdanneensa suoranaista fyysistä väkivaltaa, monet kertoivat rotuun ja etnisyyteen perustuvasta pilkanteosta:

> Kyl mä oon nähny rasismii ja tälläst, mut… No, nimitellään vaikka jotain mustaihosta n-sanalla tai sit ei päästetä porukoihin mukaan, jos on tietyn värinen, tietyn maalanen ja sitte leimataan tietynlaiseks vaan sen takii, et minkä maalanen on ja tälläst… Esim. jos kävelee jossain Helsingissä, ni saatetaan vaan huudella, et hei neekerit tai jotain tällästä. (haastattelu 80, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

> Kyllä olen kokenut [rasismia], et reenin jälkeen kävelin vaiks yksin joskus kuuden aikaa illalla, sit siäl tuli jossain kulmas kaks miestä, sit ne alkoi vaan haukkuu mua, et joo neekeri ja tällee. Sit mä en vaan välittäny ja kävelin. Sit ne tuli mun perään, et se oli, et niin lähetääs sit jo menemään takas omaan maahan, sit mä olin, et höpöhöpö, en mä nyt haluu jutella teijän kaa, sit en mä tehny mitään, sit mä vaan lähin menemään, enkä tota pistäny asiaa vähän, sit mä yritin vaan olla. (haastattelu 37, poika, maahanmuuttajataustainen)

THL:n Suomen suurimmissa kaupungeissa toteuttaman maahanmuuttajien hyvinvointitutkimuksen mukaan (Castaneda ym. 2012) erityisesti kurdi- (lähtömaa yleensä Irak tai Iran) tai somalialaistaustaiset olivat kohdanneet 2010-luvun alussa joko suoraa väkivaltaa (9 % ja 5 %), ulkomaalaisuuden vuoksi tapahtuvaa paikkojen välttelyä (28 % ja 30 %), syrjintää poliisin kanssa asioidessa (25 % ja 15 %) sekä oppilaitoksissa (9 % ja 11 %). Merkille pantavaa on, että suurin osa uskoi syrjintäkokemusten taustalla olevan syyn johtuvan etnisyyteen liitettävistä asioista (maahanmuuttajatausta, ihonväri, puutteellinen suomen tai ruotsin kielen taito tai pukeutuminen) (Mannila ym. 2012: 229–234, 241). Myös meidän tekemissämme haaastatteluissa

tuli esiin voimakkaita rasismin kokemuksia ja havaintoja, jotka ovat joillain nuorilla kestäneet koko elämän ajan.

> Aika paljon ennakkoluuloja, et kaikki tummaihoset on maahanmuuttajia ja varkaita ja semmosii… Ihan läpi koko elämän on (kokemuksia rasismista)… Siis ennen, ku mä olin eskaris, ni mä muistan, et ois ollu ekan kerran… No me oltiin vaan jossain puistos leikkimässä. Sit siihen tuli jotain muita semmosii ikäsii ja tuli haukkuu mustalaisiks ja se tuntu sillon tosi pahalta… Luokan sisäl ei sillee oo, mut sitte jotku muut oppilaat saataa huudel jotain… Joku humalainen saattaa tulla vähän pyörii jostain ja huutelee jotain… Minä ja sisko oltiin ainoot tummaihoset siel ala-asteella ja sit yläasteel oli yks toinen ysiluokkalainen… Siel oli aika paljon muitten oppilaitten toimest tämmöst. (haastattelu 62, poika, maahanmuuttajataustainen)

Souto (2011: 126) on havainnut, että eräs syrjinnän ja kiusaamisen muoto on suomalaisnuorten vitsaileminen pakolaiskliseillä ja niihin liittyvällä maahanmuuttajien avuttomuudella. Kliseiset pakolaiskäsitykset ovat osa leikinlaskua ja tätä vitsailua pidetään suomalaisnuorten keskuudessa normaalina. Näille vitseille nauramattomuus merkitsee usein sulkeutumista ulos ryhmistä. Maahanmuuttajanuorten oletetaan hyväksyvän solvaukset ja herjat vitsailun nimissä ja olevan suuttumatta niistä (Souto 2011: 126). Sosiologi Harold Garfinkel (1967) on kuvannut tätä toteamalla, että nauramattomuus rikkoo ryhmän normeja. Jotkut haastattelemistamme oppilaista kertoivat pilkanneensa toisia ihonvärin perusteella. Vitsiksi naamioidussa ”läpänheitossa” oletetaan, että toinen osapuoli ei loukkaannu siitä. Lisäksi nuoret uskovat tietävänsä, milloin ”huumorin” kohde loukkaantuu ja milloin ei.

> Välil ollaan vaan just heitetty jotain neekeriläppää, mut ei siel mitään semmost… No siis vaan sillee, et sanoo vaik jotain, et vitun neekeri. Tuu tänne jolleki vaik kaverille, joka on tummaihonen… niin kauan, kunnes, kun se toinen osapuoli tai se vastaanottava osapuoli ei ajattele sitä semmosen häiritsevänä. (haastattelu 49, tyttö, valtaväestö)

Uskontoa, kulttuuria ja kieltä käytetään rasismin välineenä

Rasismi on usein ennen kaikkea sanallista pilkantekoa. Reilu viidennes suurissa suomalaiskaupungeissa asuvista venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista on kohdannut nimittelyä tai sanallista loukkaamista arkipäivän elämässään. Varsinkin somalialaistaustaisten, erityisesti naisten, kadulla kokema syrjintä on yleistä: yli kolmannes heistä kertoi THL:n tutkimuksessa kohdanneensa syrjivää käytöstä kadulla (Mannila ym. 2012: 237). Rasistiset kokemukset kaupungilla liikkuessa ja vapaa-ajalla kävivät ilmi myös haastatteluistamme.

> Vaik jossain kaupungil kyl sä huomaat, et ihmiset kattoo sillee eri taval… tai jos siel [julkisessa liikennevälineessä] menee istuu johonkin, ni se joku pikkumummo tuijottaa sillei ja sit vaik nousee paikalt… Ei se yleistä oo, mut nykyään se on vähän yleisempää… Viimeaikasten tapahtumien takia ni kaikki haluu pois maast. Jopa mun vanhemmat. Niitten mielest ei oo kauheen turvallista olla Suomes enää maahanmuuttajana. (haastattelu 64, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

Nuorisotutkija Helena Huhdan (2013) haastattelemasta 17:sta monikulttuurisesta huippu-urheilijasta yhdeksän oli kokenut omakohtaisesti rasismia urheilun piirissä Suomessa. Miehillä rasismikokemukset olivat yleisempiä kuin naisilla. Rasismia oli koettu enemmän nuorina ja alemmilla sarjatasoilla kuin myöhemmin huipulla. Useimmat kertoivat joutuneensa rasismin kohteeksi yleisemmin urheilun ulkopuolella kuin urheilussa. Tyypillisimmät urheiluun liittyvät rasismikokemukset johtuivat vastapelaajien, yleisön ja valmentajien käytöksestä (Huhta 2013: 113–114). Myös tutkimuksessamme oli mukana urheilussa rasismia kokeneita, vaikkakin se oli harvinaista.

> Siis mul on ollut [urheilulajissa] toi missä mä käyn esim. kisoissa ja näin, niin siellä on aika paljon suomalaisia, et siellä on vähän maahanmuuttajia ja näin, niin mä oon kyl ite ollut se kohde tai semmoinen, et kun mä oon ollut se vähän niin kun. No silleen, et jos sanoo, et se tummaverisin tai silleen, miten sen nyt sanois. Niin kyl on tullut silleen, et jos nyt joitain on ärsyttänyt se mun voittaminen tai sitten, että vaik mä tiedän et ei oo vaan hyväksyny mua tai jotain. Niin on ollut semmoisii. Mut niitä on ollut vähän, et ei oo silleen siis tosi paljon. (haastattelu 106, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

Rasismi loukkaa kohdettaan paitsi epäoikeudenmukaisuutensa vuoksi myös siksi, että se pitää huonoina ja arvottomina sellaisia asioita, jotka ovat kaikkein läheisimpiä ja henkilökohtaisimpia. Monet maahanmuuttajataustaiset lapset Suomessa kasvavat ympäristössä, jossa heidän vanhemmistaan ja heistä itsestään puhutaan sosiaalipummeina, vähemmän älykkäinä sekä uhkana suomalaisten hyvinvoinnille ja kulttuurille (Rastas 2009: 57). Lisäksi niin sanottujen maahanmuuttokriitikoiden tapa esittää maahanmuuttajat rikollisina ja barbaareina on tyypillinen esimerkki silmänkääntötempusta, jossa syyttävä katse esimerkiksi sosiaaliturvaan tehdyistä leikkauksista, harjoitetusta politiikasta tai valtaväestön harjoittamasta syrjinnästä käännetään

vähemmistöihin (Puuronen 2011: 8, 20–22, 65, 269). Maahanmuuttajataustaisten kulttuureihin ja uskontoihin kohdistuneesta ylenkatseesta oli kokemuksia useilla haastattelemistamme nuorista.

> No mun mielest se on tosi tyhmää ihmistä luokitella, ku se on tullu eri maasta, koska et kummiski ihminen on ihminen. Ei se siit muutu, jos suomalainen menee toiseen maahan. Hei! Täs on toi maahanmuuttaja. Ei kukaan sano tollei, ni sit se on vähän törkeet mun mielestä… Mun mielest se, et ihminen on joutunu lähtemään jostaki maasta sodan tai muun syyn takii, ni ei tarvi sen takii pilkata… Syrjitään tiettyy lajii, rotuu, et musta ja muslimi, oot sä juutalainen vai oot sä aasialainen, mut sit se on vaan tosi tyhmää, koska ei siin kauheesti oo mitään järkee. (haastattelu 64, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

> Koska se on se totuus, että kukaan ei haluu lähtee niitten omasta maasta, missä ne tuntee ittensä just sopivaks ja tällein. (haastattelu 109, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

Etnisyystutkija Olli Löytty (2005: 162) on huomannut, että maahanmuuttajataustaisista puhuttaessa korostuu usein nimenomaan se, miten he eroavat syntyperäisistä suomalaisista. Erot eivät kuitenkaan välity tasa-arvoisesti tai neutraalisti, vaan maahanmuuttajataustaisista ja heidän kulttuureistaan tehdään vertailukohtaansa nähden vähempiarvoisia. Tällöin kiinnitetään helposti huomiota kaikkeen siihen, mikä eroaa tyypillisenä pidetystä suomalaisuudesta.

> No mä oon kokenu kyllä aika paljon tällasta. Etenkin kun jotkut luokkalaiset, ne ei ikinä mieti, mitä ne sanoo. Ne just, millon se olikaan, pari viikkoo sit, kun se mun luokkakaveri sano, ett afrikkalaiset ei osaa käyttäytyy, ett me otetaan niitten työpaikat ja tällein ja mitä me tehään täällä. Kyllä mä tunsin sen loukkaavan ja mä halusin sanoo jotain. Mut mä aattelin, ett jos mä sanon jotain, niin siitä tulee riitaa ja sit mä en aio sanoo siitä… Niin mä vaan purin mun kieltä ja olin hiljaa. (Haastattelu 109, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

> Mut siis kyl mua on sanottu sillee, ku mä istun joskus [julkisessa liikennevälineessä] sillee, et... miks teil on toi huivi tai et just et miks te ootte tääl viäl? Miks te ette lähe teijän omaan kotimaahan takasin? No mä vaan sanoin, et periaattees tää on mun kotimaa, et mä oon syntyny täällä. (haastattelu 90, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

Etnisen alkuperän perusteella tapahtuva syrjintä on rasismia, koska se koostuu kuvitelmista, että tietty ihmisryhmä on johonkin toiseen ryhmään nähden moraalisesti, älyllisesti ja kulttuurisesti ylivoimainen (Mannila ym. 2012: 229). Mikäli asenneilmapiiri on sellainen, että oman kielen ja kulttuurin julkisesta esiintuomisesta joutuu torjutuksi, syrjityksi tai loukatuksi, oman kulttuuritaustan ilmentäminen rajautuu helposti oman kodin seinien sisäpuolelle. Tällöin ei voida puhua todellisesta kulttuureiden vastavuoroisuudesta (Häkkinen & Mattila 2011: 143). Eräiden nuorten haastatteluiden perusteella voidaan itse asiassa puhua kulttuureiden vastavuoroisuudettomuudesta.

> No loukkaavaa on se, ett jotkut on silleen, ett miks me ollaan täällä tai ett me viedään niitten työpaikat tai jotain tollasta. Koska se on tavallaan se sama juttu, kun oliks se jossain, kun Suomessa tapahtu, niin se oli kai se maailmansota, oliks se kakkonen. Niin lapset vietiin Ruotsiin ja aika monet ihmiset meni Ruotsiin töihin, opiskeleen. Niin se on se sama juttu nyt meille, kun meiän maassa ei voi asuu. Siellä on sotia ja kaikkee, niin ei me tulla tänne, ett me otetaan niitten paikat tai jotain. (haastattelu 109, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

Nuorisotutkija Helena Huhdan (2013: 117–118) mukaan erityisesti aikuisten rasismin kohteeksi joutuminen aiheuttaa nuorissa ristiriitaisia tunteita. Aikuisten rasismia on vaikeaa ymmärtää ja käsitellä, koska heiltä odotetaan vastuullisuutta ja oikeudenmukaisuutta. Vaikka nuoret haluaisivat ohittaa rasistiset kommentit olankohautuksella tai selittää asian itselleen huutelijan taustalla, huutelu kuitenkin suututtaa:

> Mun kaverit, me olttiin [paikka] ja sitte mun kaverii haukuttiin, että hyi huivipää ja tällä lailla. Niin sit mä nousin siinä [paikka], mä huusin sille miehelle ihan täysiä, ett millä oikeudella sä teet tälleen. Sit mä huusin, mä en ees muista, mitä kaikkia mä huusin. Mä huusin vaan täyttä suoraan, mä en ees kuullu, mitä se sano, mä vaan huusin ja huusin… ett miten sä voit haukkuu… Se haukku sitä somialialaistyttöö, ett tapa ittes ja te syötte näitä verorahoja ja kaikkee tällasta… Sit se oli vielä kännissä, ja sit se niinku jotain yritti, koskee siihen tyttöön. (haastattelu 107, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

Koulussa esiintyy erityisesti epäsuoraa syrjintää

Monet haastattelemistamme nuorista ovat kohdanneet kiusaamista, syrjintää ja rasismia vapaa-ajalla. Seuraavaksi tarkastelemme heidän syrjintäkokemuksiaan koulussa. Souton (2011) etnografinen tutkimus joensuulaisesta yläkoulusta osoitti, että koulun henkilökunta ja oppilaat vähättelevät rasismia. Rasismi ymmärretään usein vain fyysiseksi väkivallaksi. Sitä vastoin ennakkoluuloisia asenteita, ulkomaalaisia solvaavia sanoja tai vitsejä ei mielle-

tä rasismiksi. Lisäksi nuoret ja opettajat ajattelevat rasistisen toiminnan olevan tyypillistä vain rasistisille nuorisokulttuureille, kuten skinheadeille. Rasismi saatetaan myös määrittää ikävaiheeseen kuuluvaksi ongelmaksi, vastarinnaksi tai ohimeneväksi muoti-ilmiöksi. Samoin suomalaisten ja maahanmuuttajataustaisten nuorten välisiä jännitteitä saatetaan pitää normaaleina nuorten välisinä kahnauksina. Kolmas tyypillinen tapa jäsentää rasismia on ymmärtää se ihmiselle luontaiseksi peloksi erilaisuutta kohtaan. Selitystavalla oikeutetaan rasismiin puuttumattomuutta, sillä ihmisluontoon kuuluvana asiana sille ei ole juuri mitään tehtävissä. Yhteistä kaikille edellä käsitellyille rasismin jäsennystavoille koulussa on, että ne tekevät rasismista yksilöiden ongelman. Niillä tyydytään selittämään ilmiötä sen sijaan että pyrittäisiin muuttamaan suomalaisten ja maahanmuuttajanuorten välisiä jännitteisiä suhteita (Souto 2011: 135–137).

Asioihin puuttumattomuus, toisin sanoen epäsuora syrjintä (ks. Launis 2017), tuli esiin myös haastattelemiemme nuorten koulukokemuksista.

> Vaik välkkävalvojakin näkee mitä tapahtuu, että ei se ajattelee mitä täs tapahtuu. No sillee mä ihmettelen, et sä oot niinku siinä vieressä, sä näät mitä siin tapahtuu, et ei sun tarvi tulla uudestaan kysyy mitä siin tapahtu, et ja sitte se, et vois muuttaa sitä, et ei ois sit kiusaamista, et tekis oikeesti niit asioita, etkä vaan istu missään toimistolla, näppäilet vaan jotain tietokoneen näppäimistöö… Sun pitää heti toimii, et sitä ei enää tulis, et se just käy just mun hermoille, et sitä ei tehä heti. (haastattelu 73, poika, maahanmuuttajataustainen)

Jos ympäristön reaktiot ovat torjuvia henkilöä, hänen kulttuuriaan ja taustaansa kohtaan, tai jos henkilön oletetaan automaattisesti omaksuvan suomalaiset kulttuurin piirteet, on kulttuurinen sopeutuminen yksipuolista ja voi aiheuttaa ulkopuolisuuden ja kiinnittymättömyyden tunnetta. Epäsuoraan rasismiin ja syrjintään liittyy myös todennettavuuden vaikeus. Usein on esimerkiksi hankala arvioida, onko työpaikka mennyt sivu suun ulkomaalaistaustaisuuden vuoksi tai onko koulussa saatu arvosana ollut oikeudenmukainen. Tällaiseen syrjintään puuttuminen on usein vaikeaa. Yritykset korjata vääryyksiä voivat pahimmillaan lisätä syrjivää kohtelua entisestään ja vaikeuttaa syrjityn elämää (ks. Häkkinen & Mattila 2011: 122, 129, 142). Jotkut haastattelemamme maahanmuuttajataustaiset oppilaat kokivatkin, että opettajat eivät kohtele heitä tasa-arvoisesti suhteessa valtaväestön oppilaisiin.

> Esim. jos mua syytetään jostain… kun mä nään, jos ope suosii jotakin toista… Sit se on tavallaan, ett ope sanoo eri juttuja ja mä sanon eri juttuja. Se on tavallaan aina, ett sitä opee uskotaan ja tällein. Niin mä oon oppinu ysillä, ett ne pitää vaan hyväksyy ja silleen lopettaa se väittely ja tällein, koska ei se auta mua missään… Joo, tuntuu epäreilulta… Mut se on se totuus, ett mä aina tuun oleen erilainen. Ei se siitä johu, ett mä en oo suomalainen ja tällein. Mut se on silleen se vähän totuus se, en mä oo samanlainen. (haastattelu 109, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

Vaikuttaa ilmeiseltä, että jos nuori kohtaa kiusaamista, syrjintää ja rasismia koulussa tai sen ulkopuolella, ja kokee lisäksi, että Suomessa on paljon syrjintää, syrjintä vaikuttaa kouluviihtyvyyteen. Seuraava kertomus kuvaa sitä, millaisiin vaikeuksiin rasismi, siitä aiheutuva kiusaaminen ja puuttumattomuus voivat johtaa, jos koulun henkilökunta ei puutu niihin.

> Ja sit mua niinku tota kun mä olin vitosella, niin mua kiusattiin, mä oolin tos [haastateltavan asuinpaikka], mä asuin… ni [koulun nimi] kouluu kävin ja sit mä olin ainut virolainen siel koulus ja kaikki koulusta, kaikki kiusas mua sen takii kun mä olin virolainen, vaan ainut siäl, joka ikinen siäl koulus kiusas mua koko vuoden ja mul oli, mä en tullu kouluun, mä en tehny tiät sä, mä en tehny läksyi, mä en tehny mitään tiät sä koko ajan… Sitten sanottiin rehtorille, rehtori ei tehny mitään ja opettajakin oli ihan ja sitten muutettiin pois sielt paikast… Mä käyttäydyin ihan normaalisti, et en mä tiiä miks ne otti mut silmätikuks siihen ja sit siin on vielä, et yks jako nettiin sillee, et tykkää, jos [haastateltavan nimi] on homo, ni sitte koululaiset meni tykkäämään siit ja sitten ilmotettiin tota nettipoliisille siitä ja sit seuraavan päivän koululaiset on, et sori, sori, sori ja sit sitä jatku kuitenkin, et kyl mä tiesin, et ei ne ota tosissaan niinku. (haastattelu 73, poika, maahanmuuttajataustainen)

Murrosikäiset maahanmuuttajatytöt ovat erityisen herkkiä menettämään itsetuntonsa ja -luottamuksensa. Tytöt kohtaavat tyypillisesti poikia suurempia esteitä muodostaessaan sukupuoli-identiteettiään, etnistä identiteettiään ja ammatillista identiteettiään kotoutumisstressin paineessa (Stiles ym. 1998: 280–281). Seuraavassa haastateltava kertoo, kuinka koulussa esiintyvä rasismi, torjuminen ja ryhmän ulkopuolelle jättäminen ovat vaikuttaneet hänen koulupolkunsa etenemiseen huomattavasti.

> Se oli ihan mulle paha koulu. Mä en haluais mennä sinne enää… Koska ne ei tiäks sä, oo toisten kaa tiäks sä... Et ne ei oo ihan kiva toisten kaa, et ne kiusaa ihmisii ja näin. Sit kun mä sanon, et mä haluun mennä tiäks toiseen kouluun. Kaikki sano: Hus, sä lähet täst koulust. Onneks olkoon. Sit kun mä tulin takas. Miks sä tuut takasin, eks sää häivy täst koulust? Me ei haluta sua enää. Sit mua ärsytti.

> Mä en haluu enää tulla kouluu sit. Opettajaki oli vähä rasisti mulle, et ne ihan pienes. Sen takia mä sanoin äidille, et mä en halua enää mennä kouluu tonne. Äiti sano vaa, rauhotu… Mä jäin kaks kertaa samal luokal tän takii… Mä luulen, et ne lopettaa sitä juttuu, mut yhtäkkii ne teki uudelleen, et ne kiusaa vieläkin mut… Et kun mä menin, ne sano, et jes, sä lähet täst koulust, sä häivyt… sit kun mää vaan tulin sillaasti sisään vaan… tuliks sä taas meijän luokkaan? Voiks sä oikeesti häipyy täst? Me ei haluta sut enää. (haastattelu 76, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

Myös maahanmuuttajataustaisten nuorten kesken esiintyy kiusaamista ja rasismia. Heidän etniset taustansa voivat olla lähtömaassa jännitteisiä tai ne voivat muotoutua sellaisiksi Suomessa. Ajankohtaiset aiheet, maailmantilanteen vastakkainasettelut ja ristiriitaisuudet voivatkin olla vaikeasti käsiteltäviä sellaisissa opetusryhmissä, joissa on eri etnisten ryhmien edustajia (Virta 2008: 96, 113).

> Et kyllä välil jotain sellasii kohtia on ollu, et joku oisko ollu joku nuori, sit joku toinen nuori oli tos kirjastos, sit se toinen tyyppi niinku tummaihonen, ni se tummaihonen haukku jotain valkoihosta, et vitun mamu mee takas sinne Venäjälle tiät sä, sit mä tulin siihen vähän, mikä sun ongelma on, tää on Suomi tiät sä, tääl saa olla kaikki tää on vapaa maa, tää on sellanen, et säkin oot täällä, hän on täällä tai niinku sillee, et ei mitään ongelmaa. Ja sit ne oli sillee, mitä sä tuut siihen väliin, kuka säkin oot, oot säkin joku ryssä vai… Ni sit se saattaa sanoo, et miks sä sanot ja tollee ja sit se alkaa vittuilee ja sit se uhkailee nyrkillä ja jotain tollasta, että ja sitten sanoo, et virolaiset on vitun nössöi, sit se on ite joku irakilainen. (haastattelu 73, poika, maahanmuuttajataustainen)

Lisäksi on huomattava, että aineistomme nuorista kiusaamisen kohteeksi olivat joutuneet maahanmuuttajataustaisten lisäksi myös osa valtaväestöstä. Koulukiusaamista on esiintynyt Suomessa jo kauan ennen kuin maahanmuuttajataustaisten määrä kasvoi kouluissa (Salmivalli 1998). Maahanmuuttajat ovat kuitenkin alttiita kiusaamiselle, sillä heidän koetaan usein erottuvan joukosta. Myös valtaväestöön kuuluvilla yleisin syy joutua kiusatuksi on muista poikkeaminen.

> No mä en käyny hirveemmin kouluu, kun siellä oli ala-asteelta vanhoja kiusaajia ja sitten siinä jäi, kun mulla oli se trauma. Niin mulla oli tosi paljon poissaoloja… Sitä oli ala-asteella, mutta seiskalla se loppu ja sitten kasilla se alko… Mä en tiiä, varmaan kun mä olin erilainen kun muut… No mä en kulkenu samanlaisessa porukassa kun ne, ja silleen että kaikki piti olla samanlaista kun siellä. Piti pukeutuu samalla tyylillä ja… Kyllä siitä [kiusaamisesta] sanottiin, mutta ei ne [opettajat] hirveemmin uskonu. (haastattelu 59, tyttö, valtaväestö)

Rasismin ja syrjinnän kokemuksiin liittyy vaikenemista

Valtaväestöön kuuluvat nuoret kertoivat kokeneensa tai nähneensä syrjintää sekä rasismia harvemmin kuin maahanmuuttajataustaiset. Rasismin kohtaamisen moninaisuutta on vaikea ymmärtää, jos ei ole kokenut sitä omakohtaisesti. Valtaväestön edustajalla ei ole kokemusta esimerkiksi siitä, että häntä pidettäisiin laiskana, potentiaalisena myymälävarkaana, pelottavana, vähemmän älykkäänä, tai toisinpäin erityisen lahjakkaana toisissa asioissa, kuten urheilussa tai musiikissa pelkästään ihonvärinsä vuoksi (ks. Rastas 2009: 59).

Monikulttuurista kasvatusta ja pedagogiikkaa Yhdysvalloissa tutkineet Christine Sleeter ja Dolores Delgado Bernal (2004: 249–254) ovat huomanneet, että koska valkoisten etuoikeutta korostava Eurooppa-keskeinen näkökanta kouluopetuksessa on ollut pinnalla pitkään, monet luulevat, että koulutus on länsimaisen liberaalin ihanteen mukaisesti tasa-arvoista, syrjinnästä vapaata ja puolueetonta. Puhutaan myös ”liberaalista monikulttuurisuudesta”, jonka mukaan on tärkeää taata kaikille samat mahdollisuudet kapitalistisen yhteiskunnan kilpailussa. Tällainen ajattelu sivuuttaa kuitenkin sen, että kaikilla ei ole lähtökohtaisesti samanlaisia mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Niinpä liberaali monikulttuurisuus ei huomaa rakenteellisia esteitä, joita muun muassa ei-valkoiset joutuvat kohtaamaan (Ladson-Billings 2004: 53).

Jotkut arvioivat rasismin vähentyneen siksi, että kolonialismi, orjuuttaminen ja rotuerottelu ovat jääneet länsimaissa historiaan. Tämä ”värisokea” ajattelu on tehnyt vaikeaksi huomata rasismin käytäntöjä esimerkiksi koulutuksessa, terveydenhuollossa ja rikosoikeudellisessa systeemissä (Leonardo & Grubb 2014: 8). Lisäksi rasismin havaitsemista ja sen ymmärtämistä vaikeuttaa tapa olettaa, että mikäli erilaiset ihmiset ovat keskenään tarpeeksi kauan kanssakäymisissä, niin rasismi katoaa itsestään (Sleeter & Delgado Bernal 2004: 241, 249–254; ks. Souto 2011).

Tällaisia katsantokantoja esiintyi myös tutkimuksessamme. Perusteluina sille, miksi syrjintää ei ole havaittu, käytettiin muun muassa sitä, että syrjintää tai rasismia ei voi esiintyä, koska koulussa on niin paljon maahanmuuttajataustaisia oppilaita.

> Niin kuitenkin tääl [koulun nimi] koululla on paljon näit maahanmuuttaja taustasii niin kyl se ei oo sen takia ainakaan oo tullu tai ainakaan mä en oo huomannut semmoista syrjimistä… Ala-asteella esi-

> merkiks [koulun nimi], niin silloinhan oli vielä meiän luokassakin oli enemmistö niitä maahanmuuttajia, et meit suomalaisia oli vähemmän mitä niitä. Mut ei se haitannut yhtään mitään et meillä oli tosi hyvä luokka silloinkin. (haastattelu 102, tyttö, valtaväestö)

Erään aineistomme valtaväestöön kuuluvan nuoren mukaan hänen haastattelemansa koulutoverin tarina sai kuitenkin ”silmät aukeamaan” sille, millaista on olla ulkomaalaistaustainen, tässä tapauksissa Somaliasta kotoisin oleva nuori Suomessa:

> Siis en mä oo koskaan nähny mitään semmost sillee, mut me just tehtiin mun kaverin kaa vähemmistöst esitelmät ja sillon haastateltiin sitte meijän koululaisist yhtä tyttöö, joka on somalitaustanen ni se sit kerto, et kaikkee aika sillee yllättävääki juttua… Kyl mä oon ehkä saattanu joskus nähä jotain, mut en mä muista mitään erityist sillee tosi isoo, mut koska se tuli mulle tosi yllätyksen, mitä se mun kaveri on kertonu. (haastattelu 52, tyttö, valtaväestö)

Tunnistamattomuuden lisäksi kiusaamis-, syrjintä- ja rasismikokemuksiin saattaa liittyä tyypillisesti vähättelyä ja vaikenemista. Haastatteluissa nuoret kertoivat yleisesti, ettei rasismikokemuksista haluta tehdä numeroa (vrt. Rastas 2004: 33; MacLeod 2009: 39). Näin tapahtuu erityisesti silloin, kun tällaisia kokemuksia osuu omalle kohdalle.

> Ööö, en mä tiiä, en mä muista, ehkä olen [kokenut rasismia], en mä muista, mut vaik mä oon, ni en mä välitä siit paljon kun se, jos se on se henkilö, jonka mä en edes tunne, niin ei mua haittaa, en mäkään tunne, ni mua ei kiinnosta, en välitä ja sit, jos se on mun kaveri ni sit tietenkin, sit mä välitän. (haastattelu 10, poika, maahanmuuttajataustainen)

> No siis ei mitenkään, siis ei oikeestaan yhtään, että okei, joskus on saattanu joku haukkuu, mutta en mä välitä siitä, et mä tiedän, et mä oon maahanmuuttaja, et mä en osaa mitenkään niin, et periaattees ei oo syrjitty eikä kiusattu. (haastattelu 38, poika, maahanmuuttajataustainen)

Huhdan (2013: 119, 121) maahanmuuttajataustaisia suomalaisurheilijoita käsittelevässä tutkimuksessa kävi ilmi, että urheilijat käsittelivät kohtaamaansa rasismia muun muassa vähättelemällä, nauramalla sekä vanhemmilta, sisaruksilta, pelikavereilta, valmentajilta ja joukkuekavereiden vanhemmilta saadun tuen avulla. Samanlaisia toimintatapoja tuli esiin myös haastatteluissamme.

> No ei ehkä koulussa, mut joskus keskustassa tai jossain on huudeltu jotain… Joskus on tullu sellast muut vastaavaa, mut ei… No ei mua paljoo kiinnosta, mut ei se (huutelu) nyt kivaakaan oo. (haastattelu 71, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

> No joskus esiintyy jotain piilorasismii ihan todella harvoin, mutta en mä jaksa välittää siitä, että mulla on omiiki ongelmii, ett en mä jaksa takertuu tommosiin pieniin asioihin. Niin ei se kauheesti haittaa. (haastattelu 108, tyttö, maahanmuuttajataustainen)

Syrjinnästä, kiusaamisesta ja rasismista vaikeneminen voi kuitenkin olla pitkällä tähtäimellä haitallista, sillä se edesauttaa nykytilanteen pysymistä ennallaan. Yhteiskuntaa on vaikea muuttaa vähemmän syrjiväksi tai rasistiseksi tai tasa-arvoisemmaksi, jos tällaisista aisoista ei puhuta. Toisaalta on ymmärrettävää, että syrjinnän ja rasismin kokemuksia vähätellään tai niistä halutaan vaieta kokonaan, sillä asioiden esiin tuominen saattaa olla monelle liian raskas taakka. Yhteiskunnan sekä sen jäsenten tulisikin olla jatkuvasti valppaana tunnistamaan syrjintää sekä puuttumaan siihen.

Rasismin, syrjinnän ja kiusaamisen seuraukset

Olemme tarkastelleet rasismin ja syrjinnän kokemuksia pelkän laadullisen aineiston pohjalta. Sen perusteella emme voi yleistää tulkintojamme koskemaan kaikkia Suomen yhdeksäsluokkalaisia. Toisaalta olemme havainneet tutkimusprojektin aiemmissa vaiheissa, että kyselylomakkeessa rasismin ja syrjinnän kokemuksia ei tuoda yhtä helposti esiin kuin henkilökohtaisissa haastatteluissa. Henkilökohtaiset haastattelut mahdollistavat määrällistä aineistoa syvemmälle menevät tulkinnat rasismin kokemuksista.

Tutkimushankkeessa toteutetun laajemman kyselytutkimuksen (ks. Kalalahti ym. 2017) ja tässä artikkelissa analysoitujen haastatteluiden perusteella kiusaamisen, syrjinnän ja rasismin kokemattomuus oli yleisempää kuin sen kokeminen. Ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajataustaisilla kokemukset olivat yleisempiä kuin toiseen sukupolveen kuuluvilla. Huomasimme kuitenkin, että nuorten kertomukset syrjinnästä ja rasismista sisälsivät kaikkia teoriataustassa esittelemiämme muotoja. Osa kokemuksista oli avoimia ja osa sellaisia, joita nuoret eivät tunnistaneet rasismiksi ja syrjinnäksi.

Erityisesti ulkonäöltään valtaväestöstä poikkeavat maahanmuuttajataustaiset nuoret olivat kokeneet monia syrjinnän ja rasismin muotoja. Sen lisäksi että heitä oli pilkattu ihonvärinsä takia (ominaisuus, johon he eivät voi itse vaikuttaa, eli suora syrjintä), he olivat joutuneet olemusajattelun kohteeksi. Heidät oli siis määritet-

ty ”ryhmänsä” edustajiksi, joilla on tietyt toimintatavat. Samoin osaa maahanmuuttajataustaisista nuorista oli rodullistettu siten, että heidän katsottiin olevan sellaisen kulttuurin edustaja, jonka toimintatavat eivät sovi yhteen ”suomalaisen kulttuurin” kanssa ja jonka toimintatavat ovat ”suomalaista kulttuuria” vähempiarvoisempia. Monen haastattelemamme maahanmuuttajataustaisen, mutta myös joidenkin valtaväestöön kuuluvien nuorten kokemukset kertovat siitä, että suomalaisissa nuorisoryhmissä nuoria rodullistetaan joko suoraan ihonvärin perusteella tai muiden (kuviteltujen) ominaisuuksiensa perusteella eriarvoisiin ryhmiin. Useat nuoret ovat kohdanneet lisäksi epäsuoraa syrjintää erityisesti koulussa, jolloin opettajat eivät ole nuorten mukaan puuttuneet näkemiinsä syrjintätapauksiin. Joissain haastatteluissa nuoret kuvasivat rakenteellisen rasismin piirteitä heidän koettuaan opettajien syrjineen heitä esimerkiksi arvosanoja antaessaan.

Pohtiessamme miten erontekoja tuotetaan ja uusinnetaan kuvasimme nuorten arjessa tapahtuvia tilanteita, joissa kiusaamisesta, rasismista ja syrjinnästä seuraa toiseutta ja ulkopuolisuuden tunnetta. Saimme viitteitä myös siitä, että kiusaamis-, syrjintä- ja rasismikokemuksiin liittyy vähättelyä ja vaikenemista erityisesti, jos ne osuvat omalle kohdalle. Analyysissä tulikin esiin piilotetun syrjinnän ja kohtaamattomuuden teemoja.

Syrjinnän ja rasismin kokemukset ovat hyvin erilaisia valtaväestön ja rasismin kohteeksi joutuneen näkökulmista. Se, mitä valtaväestöön kuuluva ei pidä rasismina lainkaan – tai tule edes ajatelleeksi sellaisena – saattaa olla maahanmuuttajataustaisen mielestä hyvinkin rasistista toimintaa, joka haittaa hänen jokapäiväistä elämäänsä ja koulunkäyntiään. ”Näkymättömästä”, vaietusta ja vähätellystä kiusaamisesta, rasismista ja syrjinnästä puhuminen on vaikeaa, vaikka seuraukset ovat vakavia. Pahimmillaan kiusaamis-, syrjintä- ja rasismikokemukset vaikuttavat siihen, että nuori ei viihdy koulussa ja menettää uskonsa koulunkäyntiin sekä tulevaisuuden opiskelu- tai työmahdollisuuksiin. Integroitumisvaikeudet ilmenevät muun muassa ulkopuolisuuden tunteina, yksinäisyytenä, koti-ikävänä, ongelmina perheissä, alistumisena, työttömyytenä ja mielenterveysongelmina (Aden 2009: 31). Haastatteluissamme eräät maahanmuuttajataustaiset nuoret kuvasivat sitä, miten vaikeaa heidän on rakentaa elämäänsä paikassa, jonne he eivät koe olevansa tervetulleita.

Siirtolaisuustutkijoiden Anne Häkkisen ja Markku Mattilan (2011) tutkimuksessa kotiutumista Suomeen pitivät muita useammin helppona ne vastaajat, jotka eivät olleet kohdanneet rasismia tai työsyrjintää, tai joilla oli sekä suomalaisia että maahanmuuttajataustaisia ystäviä, tuttavia tai sukulaisia Suomessa. Sen sijaan rasismia kokeneet ja työttömät tunsivat olonsa keskimääräistä harvemmin kotoisaksi (Häkkinen & Mattila 2011: 157, 161). Kiusaamisen, syrjinnän ja rasismin takia jotkut haastattelemamme nuoret olivat sitä mieltä, että heidän on tulevaisuudessa vaikea saada työtä Suomesta. Tämä on jossain määrin lohduton kuva maahanmuuttajataustaisten uskosta työllistyä Suomessa.

> Mul on jotenkin semmonen aavistus, et jotenkin mä en sopis Suomeen, kun mä oon ulkomaalainen maahanmuuttaja. Ni mä en pystyis olee samal tasol kun suomalaiset jotenkin… Mä mietin sitä, et mä en tiä tapahtuuks sitä, mut toivottavasti ei, mut must tuntuu, et voi tapahtuu sellast, et esimerkiks työpaikkoihin ei oteta, ei anneta semmosii mahdollisuuksii, mut en mä tiä onks se oikeesti niin… Kyl ne [siskot ja veljet] on kertonu vähän juttui, et on nekin kohdannu rasismii just työpaikois, et esim. pomot ei pitää niit semmosina, et ei ne tee, suomalaisii paremmin töis, et suomalaiset olis jotenkin parempii työläisii… Et sitä mä pelkään, et ei mua otettais tosissaan. (haastattelu 10, poika, maahanmuuttajataustainen)

Vähemmistöryhmien koulusuoriutumista Yhdysvalloissa tutkineiden John Ogbun ja Herbert Simonsin (1998) mukaan usko tulevaisuuteen ja syrjinnältä välttyminen ovat selvässä yhteydessä koulussa viihtymiseen ja koulumenestykseen. Jos etnisiin vähemmistöihin kuuluvat ihmiset kokevat syrjintää useiden sukupolvien ajan, heille muodostuu kielteinen asenne koulua ja toivottomuus tulevaisuutta kohtaan. Toisaalta, mikäli he välttyvät syrjinnältä ja uskovat tulevaisuuteen, he menestyvät koulussa paremmin ja sitä kautta heidän mahdollisuutensa elämässä monipuolistuvat.

Maahanmuuttajataustaisten kotoutuminen on tärkeää. Nuorten, jotka tuntevat itsensä juurettomiksi, on vaikea kotoutua mihinkään maahan. Juurettomuuden tunne saattaa saada heidät myös ääriryhmien vaikutuksen alaiseksi. Jokaiseen rasismi-, kiusaamis- ja syrjintäkokemukseen onkin syytä suhtautua vakavasti. Ne vaikeuttavat kotoutumista ja ovat haitallisia kouluviihtyvyyden ja koulumenestyksen kannalta sekä lisäävät syrjäytymisen todennäköisyyttä. Äärimmäisenä uhkana on tilanne, jossa suomalaisnuorista alkaa muodostua Ogbun ja Simonsin (1998: 171–172) kuvailemia yhteiskunnasta pysyvästi syrjäytyneitä vähemmistöjä. Se ei ole kenenkään etu.

Kiitokset

Tutkimuksen on rahoittanut Suomen Akatemian projekti 275324 ja 277814 ”Maahanmuuttajanuorten siirtymät ja kou-

lutukselliset trajektorit: 4-vuotinen pitkittäistutkimus perusopetuksesta jatkokoulutukseen".

KIRJALLISUUS

Aden, S. (2009). Ikuisesti pakolaisia? Maahanmuuttokeskustelu Suomen somalialaisten näkökulmasta. *Teoksessa* Keskinen, S., A. Rastas & S. Tuori (toim.): *En ole rasisti, mutta… Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä,* 25–32. Vastapaino, Tampere.

Castaneda, A. E., S. Rask, P. Koponen, M. Mölsä & S. Koskinen (2012; toim.). Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa. *Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, raportti* 61/2012. 398 s.

Egharevba, S. (2011). Understanding the racial nature of police and immigrant relations in Finland. The case of Africans in Turku. *Turun yliopiston julkaisuja B* 331. 140 s.

Ekholm, E. (2001). Monietninen yhteiskunta. *Teoksessa* Forsander, A., E. Ekholm, P. Hautaniemi, A. Ali, A. Alitolppa-Niitamo, E. Kyntäjä & N. Quoc Cuong (toim.): *Monietnisyys ja työ*, 161–188. Palmenia, Helsinki.

Gartfinkel, H. (1967). *Studies in etnomethlogy*. 288 s. Policy Press, Cambridge.

Gorodzeisky, A. & M. Semyonov (2016). Not only competitive threat but also racial prejudice: Sources of anti-immigrant attitudes in European societies. *International Journal of Public Opinion Research* 28: 3, 331–354.

Hatton, T. (2016). Immigration, public opinion and the recession in Europe. *Economic Policy* 31: 86, 205–246.

Heino, E. (2016). Ymmärrystä ja tukea – kohtaamattomuutta ja vääryyttä. Venäläistaustaisten perheiden institutionaalisen luottamuksen ja epäluottamuksen rakentuminen suomalaisia peruspalveluita kohtaan. *Yhteiskuntapolitiikka* 81: 2, 127–137.

Helminen, M.-L. (2016). Pääseekö "maahanmuuttajuudesta" ikinä eroon? Tieto & Trendit talous ja hyvinvointikatsaus 21.4.2016. Tilastokeskus, Helsinki. 2.6.2017 <*tietotrenditblogi.stat.fi*>

Huhta, H. (2013). Monikulttuuriset suomalaiset huippu-urheilijoina. Teoksessa Piispa, M. & H. Huhta (toim.): Epätavallisia elämänkulkuja. Huippu-urheilijat ja –taiteilijat 2000-luvun Suomessa. *Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja* 134, 79–143.

Häkkinen, A. & M. Mattila (2011). Etelä-Pohjanmaan maahanmuuttajat. *Siirtolaisuusinstituutin aluekeskuksen tutkimuksia* 4. 208 s.

Kalalahti, M., J. Varjo, T. Zacheus, J. Kivirauma, M.-L. Mäkelä, M. Saarinen & M. Jahnukainen (2017). Maahanmuuttajataustaisten nuorten toisen asteen valinnat. *Yhteiskuntapolitiikka* 82: 1, 647–658.

Kiiskinen, T. (2017). Rasismin käsite suomalaisessa tietokirjallisuudessa 1900-luvulla. *Teoksessa* Sinokki, J. (toim.): *Rasismi ja filosofia*, 215–231. Eetos, Turku.

Ladson-Billings, G. (2004). New directions in multicultural education: Complexities, Boundaries, and critical race theory. *Teoksessa* Banks, J. A. & C. McGee Banks (toim.): *Handbook of research on multicultural education. 2*. p., 50–65. Jossey-Bass, San Francisco.

Lagerspetz, E. & S. Roman-Lagerspetz (2017). Rotuoppien juuret. *Teoksessa* Sinokki, J. (toim.): *Rasismi ja filosofia*, 89–111. Eetos, Turku.

Launis, V. (2017). Rasismi syrjintänä. *Teoksessa* Sinokki, J. (toim.): *Rasismi ja filosofia,* 257–269. Eetos, Turku.

Lehtonen, M. (2009). Olen suomalainen (lo sono finlandese). *Teoksessa* Keskinen S., A. Rastas & S. Tuori (toim.): *En ole rasisti, mutta… Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*, 109–115. Vastapaino, Tampere.

Leonardo, Z. & N. W. Grubb (2014). *Education and racism*. 176 s. Routledge, New York.

Löytty, O. (2005). Toiseus. *Teoksessa* Rastas, A., L. Huttunen & O. Löytty (toim.): *Suomalainen vieraskirja,* 161–189. Vastapaino, Tampere.

MacLeod, J. (2009). *Ain't no makin' it. Aspirations and attainment in a low-income neighborhood*. 3. p. 552 s. Westview Press, Boulder.

Mannila, S., A. E. Castaneda & I. Jasinskaja-Lahti (2012). Syrjintä ja väkivaltakokemukset. *Teoksessa* Castaneda, A. E., S. Rask, P. Koponen, M. Mölsä & S. Koskinen (toim.): *Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi. Tutkimus venäläis–, somalialais– ja kurditaustaisista Suomessa*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, raportti 61/2012 , 229–243.

Matikainen, J., O. Pärnänen & L.-K. Åberg (2009). Kansalaisjärjestöt ja turvapaikkakeskustelu. *Teoksessa* Keskinen S., A. Rastas & S. Tuori S. (toim.): *En ole rasisti, mutta… Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*, 157–163. Vastapaino, Tampere.

Mikander, P. (2016). Westerners and others in Finnish school textbooks. *Studies in Education* 273. 108 s.

Ogbu, J. U. & H. D. Simons (1998). Voluntary and involuntary minorities: A cultural-educational theory of school performance with some implications for education. *Anthropology & Education Quarterly* 29: 2, 155–188.

Puuronen, V. (2011). *Rasistinen Suomi*. 290 s. Gaudeamus, Helsinki.

Rastas, A. (2004). Miksi rasismin kokemuksista on niin vaikea puhua? *Teoksessa* Jokinen, A., L. Huttunen &

A. Kulmala (toim.): *Puhua vastaan ja vaieta*, 33–55. Gaudeamus, Helsinki.

Rastas, A. (2005). Rasismi. Oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. *Teoksessa* Rastas, A., L. Huttunen & O. Löytty (toim.): *Suomalainen vieraskirja*, 69–116. Vastapaino, Tampere.

Rastas, A. (2009). Rasismin kiistäminen suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa. *Teoksessa* Keskinen S., A. Rastas & S. Tuori (toim.): *En ole rasisti, mutta… Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*, 47–64. Vastapaino, Tampere.

Riitaoja, A.-L., H. Layne, H. Liu, H. Paavola, E. Kralovec & R. Orozco (2015). Constructing norms and silences on diversities through the spaces in three schools in Helsinki region in Finland. *World Studies in Ecuation* 16: 2, 19–32.

Ryynänen, M. & V. Notkola (2007). Väestönkehitys ja sen ennustaminen. *Teoksessa* Koskinen, S., T. Martelin, I.-L. Notkola, V. Notkola, K. Pitkänen, M. Jalovaara, E. Mäenpää, A. Ruokolainen, M. Ryynänen & I. Söderling (toim.): *Suomen väestö*, 271–298. Gaudeamus, Helsinki.

Salminen, K. (2012). Turun maahanmuuton kuva. *Turun kaupungin kaupunkitutkimus– ja tietoyksikkö, tutkimuskatsauksia* 5 / 2012. 19 s.

Salmivalli, C. (1998). *Koulukiusaaminen ryhmäilmiönä*. 191 s. Gaudeamus, Helsinki.

Saukkonen, P. (2016). Monikulttuurisuuden tilastointi kaipaa uudistamista. Tieto & Trendit – talous ja hyvinvointikatsaus Tilastokeskus, Helsinki 6.5.2016. <*tietotrendit.stat.fi*>

Sinokki, J. (2017a). Johdanto. *Teoksessa* Sinokki, J. (toim.): *Rasismi ja filosofia*, 11–36. Eetos, Turku.

Sinokki, J. (2017b). Rasismi ja moraalinen sokeus. *Teoksessa* Sinokki, J. (toim.): *Rasismi ja filosofia*, 37–58. Eetos, Turku.

Sinokki, J. (2017c). Rasismin määritelmä. *Teoksessa* Sinokki, J. (toim.): *Rasismi ja filosofia*, 272–287. Eetos, Turku.

Sleeter, C. E. & D. Delgado Bernal (2004). Critical pedagogy, critical race theory, and antiracist education: Implications for multicultural education. *Teoksessa* Banks, J. A. & C. McGee Banks (toim.): *Handbook of research on multicultural education*. 2. p., 240–258. Jossey-Bass, San Francisco.

Souto, A-M. (2011). Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais– ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista. *Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja* 110. 224 s.

Stiles, D. A., J. L. Gibbons, S. Lie & J. Krull (1998). "Now I am living in Norway": Immigrant girls describe themselves. *Cross-Cultural Research* 32: 3, 279–298.

Suurpää, L. (2005). Suvaitsevaisuus. Sietämistä vai solidaarisuutta? *Teoksessa* Rastas, A., L. Huttunen & O. Löytty (toim.): *Suomalainen vieraskirja*, 41–68. Vastapaino, Tampere.

UNHCR (2016). Global trends. Forced Displacement in 2015. 21.6.2016. <*s3.amazonaws.com*>

Uptin, J., J. Wright & V. Harwood (2016). Finding education: Stories of how young former refugees constituted strategic identities in order to access school. *Race Ethnicity and Education* 19: 3, 598–617.

Van Oudenhoven, J. P. (2006). Immigrants. *Teoksessa* Sam, D. L. & J. W. Berry (toim.): *The Cambridge handbook of acculturation psychology*, 163–180. Cambridge University Press, Cambridge.

Vedder, P. H. & G. Horenczyk (2006). Acculturation and the school. *Teoksessa* Sam, D. L. & J. W. Berry (toim.): *The Cambridge handbook of acculturation psychology,* 419–438. Cambridge University Press, Cambridge.

Virta, A. (2008). Kenen historiaa monikulttuurisessa koulussa. *Suomen kasvatustieteellinen seura: Kasvatusalan tutkimuksia* 39. 191 s.

Väestörakenne (2015). Tilastokeskus, Helsinki. 1.3.2016. <*www.stat.fi*>

Väänänen A., M. Toivanen, A.-M. Aalto, B. Bergbom, K. Härkäpää, M. Jaakkola, P. Koponen, S. Koskinen, H. Kuusio, K. Lindström, M. Malin, H. Markkula, R. Mertaniemi, U. Peltola, U. Seppälä, E. Tiitinen, M. Vartia-Väänänen, M. Vuorenmaa, M. Vuorento & K. Wahlberg (2009). *Maahanmuuttajien integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan elämän eri osa-alueilla*. 129 s. Työterveyslaitos, Kuntoutussäätiö & Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Westermeyer, J. (1989). *Mental health for refugees and other migrants*. 218 s. Charles C Thomas Publisher, Springfield.

Westin, C. (2006). Acculturation in the Nordic Countries. *Teoksessa* Sam, D. L. & J. W. Berry (toim.): *The Cambridge handbook of acculturation psychology*, 368–384. Cambridge University Press, Cambridge.

Zinga, D. & M. Gordon (2016). 'Racism under the radar': Student perceptions of school experiences in a multicultural context. *Race Ethnicity and Education* 19: 5, 1088–1116.

View publication stats